

PAPER DETAILS

TITLE: Büyük Selçuklular'ın Hizmetinde Bir Aile: Porsukogulları

AUTHORS: Abdülkerim ÖZAYDIN

PAGES: 91-113

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1262024>

Büyük Selçuklular'ın Hizmetinde Bir Aile: Porsukoğulları

A Family in The Service of The Great Saldjūkids: Porsukids (The Sons of Porsuk)

Abdülkerim Özaydın*

*Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi (Emekli), İstanbul,
Türkiye

ORCID: A.Ö. 0000-0001-8844-4180

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Abdülkerim Özaydın,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: ozaydin@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 14.05.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
23.06.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
23.06.2020

Kabul/Accepted: 23.06.2020

Atıf/Citation:

Özaydın, Abdülkerim. "Büyük Selçuklular'ın
Hizmetinde Bir Aile: Porsukoğulları." *Tarih Dergisi -
Turkish Journal of History*, 71 (2020): 91-113.
<https://doi.org/10.26650/TurkJHist.2020.007>

ÖZ

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na hizmetleriyle tanınan Porsukoğulları'nın tespit edilen ilk reisi Porsuk'tur. Emîr Porsuk, Sultan Tuğrul Bey tarafından Bağdat şahneliğine getirilmiş (451/1059), Sultan Alp Arslan ile birlikte Malazgirt Savaşı'na katılmış, Sultan Melikşah tarafından da Anadolu'nun fethine memûr edilmiştir. 490 (1094) yılında vefat eden Porsuk'tan sonra aynı adı taşıyan oğlu Porsuk da Sultan Berkyaruk ve Sultan Muhammed Tapar'ın hizmetine girmiş ve Haçlılara karşı başlatılan cihad hareketinde önemli sorumluluklar üstlenmiştir. Teldânis'te Haçlılara mağlup olan (509/1115) ve çok üzülen Porsuk birkaç ay sonra vefat etmiştir (510/1116). Porsukoğulları Selçuklular'ın Irak siyasetinde önemli rol oynamışlardır. Bu makalede Porsukoğulları'nın Selçuklular'a hizmetleri ele alınacaktır.

Anahtar sözcükler: Porsuk, Tuğrul Bey, Alp Arslan, Melikşah, Berkyaruk, Muhammed Tapar, Irak, Selçuklular, Teldânis, Haçlılar

ABSTRACT

The first identified chieftain of the Porsukids was Porsuk, who served in the service of the Great Saldjūkid Empire. Amîr Porsuk was brought to the governorship of Baghdād by Sultān Toghrih-Beg (451/1059), participated in the Battle of Manzikert with Sultān Alp Arslan, and was appointed to the conquest of Anatolia by Sultān Malikshāh. After Porsuk, who passed away in 490 (1094), his son Porsuk of the same name also entered the service of Sultan Barkyaruq and Muḥammad Tapar. He also assumed important responsibilities in the dじhād campaign against the Crusaders. He was defeated by the Crusaders at Tell-Danīs (509/1115). Porsuk, who was very upset about this, died a few months later (510/1116). The Porsukids played an important role in the Irāk politics of the Saldjūkids. This article discusses the services of the Porsukids to the Saldjūkids.

Keywords: Porsuk, Toghrih-Beg, Alp Arslan, Malikshāh, Barkyārūq, Muḥammad Tapar, Saldjūkids, Irāk, Tell-Danīs, Crusaders

Porsukoğulları Selçuklular'a yaptığı askerî hizmetlerle tanınmış bir ailedir. Porsukoğulları ailesinin tarih sahnesinde önemli rol oynayan ilk ferdi Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in (1040-1063) azatlısı Emîr Porsuk'tur¹. Sultan Tuğrul Bey Irak'ta huzur ve emniyeti sağladıktan sonra Azerbaycan istikametinde hareket ederken veziri Amîdûlmülk el-Kündürî'yi Bağdat'ta bırakmış, büyük emîrlere Porsuk'u da Bağdat şahnesi olarak görevlendirmişti (Rebûlevvel 452/Nisan 1060)². Emîr Porsuk Bağdat'ın ilk şahnesidir³. Bağdat'ta huzur ve asayiş sağlayan Porsuk'un 455 (1063) yılında Tuğrul Bey tarafından hacib tayin edildiğini görüyoruz⁴.

Haciblerle gulamlıktan yetişen kumandanların devlet protokolünde ilk sıralarda yer aldığını görüyoruz. Sultan Tuğrul Bey ile birlikte Bağdat'a gelen beylerin isimleri protokolde zikredilirken o sırada haciblik görevini de yürüten Porsuk'a Vezir Emîdûlmülk el-Kündürî'den hemen sonra yer verilmesi de bunun açık bir kanıtıdır. Zira tâbi devletlerin hükümdarları (Ashâbü'l-etrâf) Ali b. Ebû Kâlicâr, Hezâresb ve Bedr b. Mühelhil'in adları daha sonra zikredilmiştir⁵.

Emîr Porsuk Sultan Alp Arslan döneminde (1063-1072) de önemli görevler üstlendi. Sultan Alp Arslan tahta çıktığında hacib olarak görev yapan Porsuk Hûzistan⁶, Basra ve Errecan'ın⁷ Sultan Tuğrul Bey zamanında hazineye ödenmesi gereken 1.000.000 dinarı tahsil etmek, Hezâresb'in yanında tutuklu bulunan Hille Mezyedî emîri Seyfûddeve Sadaka'yı hapisten kurtarmak ve Basra'nın Büveyhîler'den Ebû Ali b. Ebû Kâlicâr'a teslim edilmesini sağlamakla görevlendirilmiş ve bu maksatla Hûzistan hâkimi Hezâresb'in yanına gönderilmişti (Zilkade 456/Ekim-Kasım 1064)⁸. Alp Arslan bu hareketiyle bir yandan geçmiş yıllara ait vergileri tahsil etmeye çalışırken Basra'yı da Hezâresb'in elinden almak istiyordu. Ancak Hezâresb bu vergileri ödeyecek durumda olmadığı için Sultan Alp Arslan'ın huzuruna çıkıp mazeret beyan etti. Ancak Sultan onu yanında tuttu ve Harizm'e giderken maiyetinde götürdü. Harizm dönüşü Nîşabur'a gelince hazineye olan borcunu ödemesi için onu Hûzistan'a gönderdi (458/1066). Hezâresb bu parayı ödeyebilmek için Ahvaz'da Deylemliler'in mallarına ve iktâlarına el koydu ve muazzam miktarda para topladı⁹. Olağanüstü yetkilerle Hezâresb'in yanına giden Emîr Porsuk Seyfûddeve Sadaka'nın serbest bırakılmasını sağlamış; ancak diğer hususları yerine getirememişti.

1 Porsuk (Bursuk) adı hakkında bk. Faruk Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, İstanbul 1999, II, 85-87.

2 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî t-târih*, nşr. C. J. Tornberg, Beyrut 1386/1964, X, 8-9; Müneccimbaşı, *Câmi'u'd-düvel*, nşr. ve trc. Ali Öngül, İzmir 2000, I, 25.

3 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 271.

4 Cl. Cahen, "Bursuk", *EP* (İng.), I, 1336.

5 Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî târihi'l-a'yân*, nşr. Ali Sevim, Ankara 1968, s. 97; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III, Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara 1992, s. 255.

6 Hûzistan, İran'ın güneybatısında bir eyalet. Geniş bilgi için bk. Recep Uslu, "Hûzistan", *DİA*, XVIII, 436-439.

7 Errecân, İran'da Şiraz'a 60 fersah (360 km.) mesafede büyük bir şehir. Yakût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, nşr. Ferîd Abdülazîz el-Cündî, Beyrut 1410/1990, I, 172-173.

8 Sibt İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 119.

9 Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, nşr. Muhammed Enes - Kâmil Muhammed el-Harrât, Beyrut 1434/2013, s. 170; Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 61-62.

Emîr Porsuk'un Sultan Alp Arslan'ın meşhur kumandanları, Gevherâyîn, Serheng Savtekin, Aytekin es-Süleymânî, Sanduk (Saltuk) Bozan ve Afşin gibi beylerle Malazgirt Meydan Muharebesi'ne katıldığına dair rivayetleri doğru kabul edenler olduğu gibi bunu şüpheyle karşılayan tarihçiler de vardır¹⁰. Kanaatimizce Tuğrul Bey döneminden itibaren seçkin beyler arasında yer alan Emîr Porsuk, Sultan Alp Arslan devrinde büyük emîrlar arasında yer almış ve Malazgirt Savaşı'na katılmıştır.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Sultan Alp Arslan ile Bizans İmparatoru Romanos Diogenes (1068-1071) arasında yapılan antlaşma yeni Bizans İmparatoru VII. Mikhail Dukas (1071-1078) tarafından bozulunca başta Kutalmışoğulları olmak üzere Türkler Anadolu'daki fetih harekâtına devam ederek çok geniş alanda hâkimiyet kurmuşlardı.

Kutalmışoğulları, Anadolu'da fetihlerde bulunduğu sıralarda Bizans İmparatorluğu taht kavgaları yüzünden ciddi tehlikelerle karşı karşıya kalmıştı. İmparatorluk iddiasıyla isyan etmiş olan Rumeli ordusu kumandanı Nikephoros Bryennios 1077 Kasım ayında Edirne'ye gelerek buradan İstanbul'a bir ordu sevk etti. Anadolu ordusu kumandanı Nikephoros Botaneiates de Anadolu'da İmparator VII. Mikhail Dukas'a karşı isyan edip kendilerini imparator ilan etti (7 Ocak 1078). Kütahya'dan hareket eden Botaneiates daha önce Bizans'a sığınmış olan Selçuklu kumandanı Erbasgan aracılığıyla Bithynia'dan İznik'e kadar uzanan bölgenin hâkimi olan Türkler'in reisi Kutalmış oğlu Süleymanşah'a haber gönderip askerî yardım talep etti. Süleymanşah, müttefiki Botaneiates'in Mart 1078'de İznik'e girmesine müsaade ettiği gibi İstanbul'a giderken önemli bir askerî birlikle kendisini destekledi. Türk birliklerinin desteğiyle Nikephoros Bryennios'u esir alan Botaneiates Bizans tahtını ele geçirip imparator oldu (3 Nisan 1078). Ancak Bizans'ta taht kavgaları son bulmamıştı. Nikephoros Melissenos, Botaneiates'e karşı isyan etti ve bu defa da Melissenos, Süleymanşah'ın yardımıyla Botaneiates'i tahtından uzaklaştırmak için Kadıköy'e kadar geldi. Ancak Botaneiates'in seçkin kumandanlarından Aleksios Komnenos daha erken davranıp Bizans tahtını ele geçirdi. Türkler Melissenos'un kendisini desteklemek üzere yerleştiği şehirleri boşaltmayıp tamamen kendi hâkimiyetleri altına aldılar. Süleymanşah da İznik'i başkent yaparak Anadolu/Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu (1081)¹¹.

10 Köymen, *Alp Arslan ve Zamani*, s. 62.

11 Mikhael Attaleiates, *Tarih*, trc. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 261-263, 269-270, 283 vd.; Nikephoros Vryennios, *Tarihin Özü*, trc. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 141-142, 147 vd.; Anna Komnena, *Alexiad*, trc. Bilge Umar, İstanbul 1996, s. 23 vd.; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, trc. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 150 vd.; Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Abû'l-Farac Tarihi*, trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1945-1950, I, 327 vd.; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1985, s. 106; Faruk Sümer, "Malazgirt Savaşı'na Katılan Türk Beyleri", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, IV, Ankara 1975, s. 198; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, haz. Refet Yinanç, Ankara 2013, I, 65-66; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 2003, s. 180; Ali Sevim - Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 1995, s. 63; Ali Sevim - Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, Ankara 1990, I, 52; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2014, s. 216, 336; Süleyman Tülücü, "Malazgirt Savaşı'na İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümeleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII (1986), s. 291-334; Muharrem Kesik, *1071 Malazgirt: Zafere Giden Yol*, İstanbul 2013, s. 92, 154, 167.

Sultan Melikşah 470 (1077) veya 471 (1078) yılında Anadolu'da başına buyruk hareket eden ve bağımsızlık sevdasında olan Kutalmışoğulları'nı ve diğer Türkmen beylerini kontrol altına almak ve Anadolu'daki fetih harekâtının Büyük Selçuklular'a tâbi olarak gerçekleştirilmesini sağlamak üzere cesareti ve başarılarıyla temayüz etmiş olan Emîr Porsuk'u görevlendirdi. Bazı kaynaklara göre Porsuk bu harekâtıyla Bizans İmparatorluğu'nu 300.000 dinar haraç vermeye, bizzat imparatoru da 30.000 dinar cizye ödemeye mahkûm etti¹². Başka bir rivayette ise imparatorun bu parayı vermemesi üzerine bizzat Sultan Melikşah İstanbul'a bir sefer düzenleyerek Rumlar'ı 1.000.000 altın ödemeye mecbur etti¹³.

Sultan Melikşah'ın Emîr Porsuk'u Anadolu'ya göndermesiyle ilgili rivayet ve değerlendirmeleri iki grupta toplamak mümkündür. Bu rivayetlerden birincisine göre Büyük Selçuk Sultanı ile daha yakın ilişkiler içinde bulunan Kutalmışoğlu Süleymanşah Bizans İmparatorluğu'nun desteğiyle kendisine ve Sultan Melikşah'a cephe alan Mansur'dan şikâyetçi olmuş, sultan da Bizans İmparatoru Nikephoros Botaneiates'e haber gönderip sarayında ağırladığı Mansur'un derhal bertaraf edilmesini talep etmiş, ancak imparator: "*Bize iltica eden bir şahsı hepimizin ölümüne sebep olacağını bilsek de teslim etmeyiz*" demiş ve sultanın arzusunu yerine getirmemiştir¹⁴. Mansur daha sonra tekrar Anadolu'ya geçerek kardeşi Süleymanşah ile mücadeleye girmiş, Süleymanşah da bu gelişmeler üzerine yine Sultan Melikşah'tan yardım istemiştir. Sultan da büyük emîrlerinden Porsuk'u Anadolu'ya göndermiş, Süleymanşah ile iş birliği yapan Porsuk bir hile ve savaş taktiğiyle Mansur'u bertaraf etmiştir¹⁵.

Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, Mansur ile Emîr Porsuk savaş meydanında karşı karşıya geldiklerinde Porsuk'un Mansur'a hitaben: "*Bizim yüzümüzden çok sayıda Türk ölüyor. Savaşta hangimiz galip gelirsek Türkler onun etrafında toplansınlar*" dediğini, Mansur'un da buna razı olduğunu nakleder¹⁶.

İkinci rivayete göre ise, merkezî otoriteyi tesis etmek konusunda son derece hassas olan Sultan Melikşah, başta Kutalmışoğulları Mansur ve Süleymanşah olmak üzere başına buyruk hareket eden bütün beyleri kendine tâbi kılmak üzere Emîr Porsuk'u Anadolu'ya sevk etmiştir¹⁷.

- 12 Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, trc. Kıvâmeddin Burslan, İstanbul 1943, s. 69; Müneccimbaş, *a.g.e.*, I, 67; Özaydın, "Melikşah", *DİA*, XXIX, 54-57.
- 13 Hüseyinî, *Ahbârü'd-devleti's-Selçukîyye*, trc. Necati Lugal, Ankara 1943, s. 49; Krş. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 58.
- 14 Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Abû'l-Farac Tarihi*, trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1945-1950, I, 328-329.
- 15 Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *a.g.e.*, I, 328-329; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 75; Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s. 4213; Sevim-Yücel, *a.g.e.*, s. 101; Turan, *Türkiye*, s. 180; Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara 2014, s. 280; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1985, s. 58.
- 16 *Abû'l-Farac Tarihi*, I, 328-329.
- 17 Vryennios, *a.g.e.*, s. 147-148; Turan, *Türkiye*, s. 56 vd.; a.mlf., "Süleymanşah I", *İA*, XI, 207; Sevim-Merçil, s. 90-91; Cl. Cahen, *Türkler'in Anadolu'ya İlk Girişi*, trc. Bahaeddin Yediyıldız - Yaşar Yücel, Ankara 1992, s. 36; a.mlf., *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, trc. Yıldız Moran, İstanbul 1979, s. 89; Ayönü, *a.g.e.*, s. 65; İsmet Burak Batır, *Selçuklu Başkenti İznik*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 42-44, 68-70.

Cenâbî bu konuda şu bilgilere yer vermektedir: “*Kutalmış Alp Arslan’a yenildi ve atından düşerek öldü. Oğlu Emîr Mansûr Anadolu’ya yönelerek buradaki şehirleri fethetti. Melikşah hükümdar olunca Mansûr’un elindeki yerler için vergi koydu. Sonra Emîr Porsuk Melikşah’tan Anadolu’daki yerlerin vergisini toplama yetkisi aldı. Porsuk ordusuyla Anadolu’ya varıp Mansur b. Kutalmış’ı öldürttü ve Anadolu’yu istilâ etti. Emîr Porsuk Mansur b. Kutalmış’ı öldürdüğünde kardeşi Süleyman henüz daha küçüktü. Süleyman büyüdüğü zaman İznik’i istilâ etti ve ağabeyi Mansur’un elindeki şehirlere hâkim oldu. Türkmenler de ona itaat edince durumu daha da güçlendi ve birçok Anadolu şehrini fethetti*”¹⁸. Cenâbî’nin verdiği bu malumat Süryânî tarihçi Ebü’l-Ferec İbnü’l-İbrî tarafından tarih de verilerek (1078) açık bir şekilde desteklenmektedir¹⁹. Yalnız Ebü’l-Ferec İbnü’l-İbrî’nin Mansur yerine sehven Kutalmış dediğini belirtmeliyiz.

Bu konuda kesin bir kanaate ulaşmak için kaynaklardaki bilgi ve rivayetlerin yeterli olmadığını söylememiz gerekir. Bu yüzden tarihçiler de haklı olarak farklı görüşler ileri sürmüş ve farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Kanaatimizce Kutalmışoğulları başlangıçta fetih harekâtını birlikte sürdürüyorlardı. Ancak daha sonra bazı sebeplerle Mansur’un Bizans ile iyi ilişkiler kurmak ve onların desteğiyle Anadolu’da tek başına hâkimiyet tesis etmek istediğini, buna karşılık Süleymanşah’ın Büyük Selçuklu imparatoru Sultan Melikşah’tan yana tavır aldığını ve daha sonraki tarihlerde Büyük Selçuklular ile iyi ilişkiler içinde olduğunu, Antakya’nın fethi (477/1084-1085) ve Halep’in kuşatılması münasebetiyle Şerefüddeve Müslim b. Kureyş ile yapılan görüşmelerde de Süleymanşah’ın Sultan Melikşah’a bağlılığını açıkça ilan ettiğini ve Antakya’yı fethedince de durumu Sultan Melikşah’a bildirdiğini, sultanın da İsfahan’da törenler düzenlediğini dikkate alırsak onun Büyük Selçuklular’la yakın ilişkiler içinde olduğunu ve bağımsız hareket etmek isteyen ağabeyi Mansur’a karşı Sultan Melikşah’tan yardım istediğini ve bunun üzerine de Emîr Porsuk’un hem Kutalmışoğulları arasındaki bu mücadeleye hem de bağımsız hareket eden beylere müdahale etmek için Anadolu’ya gönderildiğini söyleyebiliriz²⁰.

Porsuk’un 1078 yılındaki bu seferinden sonra Anadolu’daki hâkimiyeti daha da güçlenen ve egemenlik sahalarını genişleten Süleymanşah, 1081’de Bizans tahtına çıkan yeni imparator Aleksios Komnenos ile İznik’in kuzeybatısında denize dökülen Dragos (Drakon) çayı sınır olmak üzere bir antlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmayla Süleymanşah Marmara Denizi kıyılarına kadar bütün Anadolu’ya fiilen hakim olduğunu Bizans İmparatorluğu’na kabul ettirmiş oldu²¹. Bu ilk seferinden sonra altı yıl boyunca kaynaklarda Emîr Porsuk hakkında

18 Muharrem Kesik, *Cenâbî’nin el-Aylemü’z-zâhir fî ahvâli’l-evâil ve’l-evâhir Adlı Eserinin Tenkitli Metin Neşri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, s. 1.

19 *Abû’l-Farac Tarihi*, I, 328-329.

20 Ali Sevim, “Süleyman Şah I”, *DİA*, XXXVIII, 103-105.

21 Sevim, “Süleyman Şah I”, s. 104; Gülay Ögün Bezer, “Anadolu’nun Fethi ve Drakon Çayı Anlaşmasının Bu Süreçteki Yeri”, *TYB AKADEMİ*, yıl 4, sayı 12 (Eylül 2014), s. 21-34.

hiçbir malûmât yoktur. 477 (1084) tarihinde Sultan Melikşah'ın Musul'da bulunduğu sırada Belh ve Tohâristan²² hâkimi olan kardeşi Tekiş'in Horasan'da ikinci defa isyan ettiğini öğrenince derhal başkent İsfahan'a hareket etmiş ve kış mevsimini orada geçirdikten sonra Horasan'a yürümüş ve Tekiş'i sığınmış olduğu Venec Kalesi'nde muhasara altına almıştır. Bu kuşatmaya Emîr Porsuk, Artuk Bey, Emir Kamac (Kumac), Bozan, Humartaş, Ayaz ve Turşek gibi büyük kumandanlar katılmıştı²³.

Anadolu/Türkiye Selçuklu Sultanı Süleymanşah'ın 18 Safer 479'da (4 Haziran 1086) ölümü üzerine Halep hâkimi İbnü'l-Huteyfi, Sultan Melikşah'ı gelişmelerden haberdar edip Tutuş'un Haleb'i ele geçirdiğini bildirdi ve kendisini Haleb'e davet etti. Bunun üzerine Sultan Melikşah İsfahan'dan yola çıktı (Cemâziyelâhir 479/Eylül-Ekim 1086). Sultan öncü birliğinin sevk ve idaresini Emîr Porsuk ve Emîr Bozan gibi büyük emirlere tevdi etmişti²⁴.

1082-1083 yılında Tarsus, Adana, Misis, Anazarba ve civarındaki yerleri fetheden Süleymanşah Antakya'yı fethetmek üzere İznik'ten ayrılırken yerine güvendiği beylerden Ebü'l-Kasım'ı vekil tayin etmişti. Ebü'l-Kasım son derece ihtiraslı biri olup hâkimiyet sahalarını genişletmek istiyor ve 1081'de Süleymanşah ile Aleksios Komnenos arasında imzalanan Dragos Suyu (Drakon) antlaşmasını ihlâl etmekten çekinmiyordu. Sultan Melikşah Haleb'e giderken Musul'a uğradı (Receb 479/Ekim-Kasım 1086). Oradan Harran, Urfa, Ca'ber Kalesi ve Menbic yoluyla Haleb'e ulaştı ve şehri ele geçirip Sâlim b. Mâlik'e teslim etti (479/1087)²⁵.

Emîr Porsuk 480 yılı Muharrem ayında (Nisan-Mayıs 1087) Emîr Bozan ve diğer beylerle Sultan Melikşah'ın kızı Mahmelek Hatun'un Halife Muktedî-Biemrillah ile evlenmesi münasebetiyle hazırlanan görkemli çeyizin İsfahan'dan Bağdat'a götürülmesiyle görevli alayın başında bulunuyorlardı²⁶. Bağımsızlık sevdasındaki Ebü'l-Kasım imzalanan Dragos Suyu (Drakon) antlaşmasını ihlâl ederek, Bithynia yöresine ve Marmara sahillerine kadar akınlar düzenlemeye başladı. Ayrıca kardeşi Ebü'l-Gazî'yi de Kayseri valiliğine getirdi. Bu akınlara son vermek isteyen İmparator Aleksios Komnenos *megas primekerios* unvanına sahip Tatikios adlı kumandanını İznik'e sevk etti. Tatikios'un bu seferini gerçekleştirdiği tarih, hâlâ tartışmalı bir konudur. Yukarıda belirtildiği gibi İbnü'l-Esîr'in verdiği bilgilere

22 Ceyhun nehrinin yukarı havzasında tarihi bir bölge. Geniş bilgi için bk. Hüseyin Salman, "Tohâristan", *DİA*, XLI, 214-215.

23 Bundârî, s. 70; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 137-138; Yinanç, *a.g.e.*, I, 114; Sevim-Merçil, *a.g.e.*, 107; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devri*, s. 59; Osman Gazi Özgüdenli, *Selçuklular Büyük Selçuklu Tarihi (1040-1157)*, İstanbul 2013, s. 175; Ali Öngül, "Tekiş b. Alp Arslan", *Tarih Dergisi*, sayı 36 (İstanbul 2000), s. 321-334

24 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 148.

25 Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Ankara 1962, s. 173; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 148-149; Ernst Honigsmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, trc. Fikret İşıltan, İstanbul 1970, s. 143; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 178.

26 İbnü'l-Kalânîsi, *Zeylû Târihi Dimaşk*, nşr. H. F. Amedroz, Beyrut 1908, s. 11; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, s. 92.

göre Sultan Melikşah Emîr Porsuk'un da bulunduğu orduyla 479 yılı Receb ayında (Ekim-Kasım 1086) Musul'a gelmişti²⁷. Porsuk 480 yılı Muharrem ayında da (Nisan-Mayıs 1087) Sultan Melikşah'ın Halife Muktedî-Biemrillah ile evlenecek olan kızı Mahmelek Hatun'un çeyizini Bağdad'a götüren alayın başında bulunuyordu²⁸. Eğer bu bilgiler doğru ise Sultan Melikşah'ın 50.000 kişilik orduyla Emîr Porsuk'u İznik üzerine sefere memur etmesi²⁹ en erken 480 Muharremi'nden (Mayıs 1087) sonra olmalıdır³⁰. O halde Emîr Porsuk'un Anadolu'da bağımsız hareket eden beylerle yaptığı mücadeleyi ve Konya ile Aksaray'da gerçekleştirdiği imar faaliyetlerini³¹ de dikkate alırsak onun en erken 1088-1089 veya 1090 yılında İznik'e ulaşmış olduğunu söyleyebiliriz³². Ebü'l-Kasım 200 kişiyle gerçekleştirdiği bir huruc hareketiyle Tatikios'u uzaklaştırmayı başardı. Ancak Porsuk'un İznik'e yaklaşmakta olduğunu öğrenen Tatikios İznik'ten 22 km. uzaklıktaki Basileia denilen yere çekildi. Tam bu sırada gece vakti gelen bir köylüden Emîr Porsuk'un büyük bir orduyla İznik istikametine ilerlediğini öğrenince de derhal İstanbul'a hareket etti. Ebü'l-Kasım Bizans ordusuna saldırdıysa da hiçbir şey elde edemedi geri çekildi. Ebü'l-Kasım bu sırada Gemlik'te küçük bir filo tesis etmek üzere harekete geçti. Bunu haber alan Aleksios Komnenos, Manuel Butumites emrindeki bir donanmayı Gemlik'e sevk ettiği gibi Tatikios kumandasındaki bir orduyu da Ebü'l-Kasım üzerine gönderdi. Ebü'l-Kasım Bizans kuvvetlerine kahramanca mukavemet ettiyse de sonunda mağlup olarak İznik'e çekilmek zorunda kaldı³³.

İmparator Aleksios Komnenos da Porsuk İznik'i ele geçirecek olursa bölgedeki Türk hâkimiyetinin daha da güçleneceğini biliyordu. Ancak o doğrudan Porsuk ile mücadeleye girmek yerine onun karşısına Ebü'l-Kasım'ı çıkarmanın ve onu desteklemenin daha doğru olacağını düşünüyordu. Ebü'l-Kasım ile baş başa kalırlarsa Bizans için hem dinî³⁴ hem de stratejik açıdan çok önemli olan İznik'i daha kolaylıkla ele geçirebileceğine inanıyordu. Bu sebeple Ebü'l-Kasım'a haber gönderip Porsuk'a karşı iş birliği yapmak üzere kendisini İstanbul'a davet etti. Ebü'l-Kasım da daveti kabul edip İstanbul'a gitti. İstanbul'da törenlerle karşılandı ve kıymetli hediyeler verildi. Bizans'ın donanma komutanı (*Droungarios*) Eustathios, Ebü'l-Kasım İstanbul'da bulunduğu sırada İzmit'i zapt etmişti. İmparator Aleksios Komnenos Ebü'l-Kasım ile bir antlaşma imzalayıp kendisine Sebastos (Sebastia) unvanını verip hediyelerle İznik'e yolcu etti³⁵. İzmit'in Bizans donanması tarafından işgal edildiğini

27 *el-Kâmil*, X, 148.

28 *el-Kâmil*, X, 160.

29 Anna Komnena, *Alexiad*, s. 197.

30 Özaydın, "Porsuk", *DİA*, XXXIV, 324; Işın Demirkent, *Bizans Tarihi Yazıları*, İstanbul 2005, s. 180-183.

31 Yinanç, I, 182.

32 Cl. Huart, "Porsuk", *İA*, II, 820; Özaydın, "Porsuk", s. 325; Turan, *Türkiye*, s. 85; Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu*, s. 94; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1985, s. 111.

33 Anna Komnena, *Alexiad*, s. 198-199; Turan, *Türkiye*, s. 84; Demirkent, *Kılıç Arslan*, s. 10; Ayönü, *a.g.e.*, s. 79-80; Cahen, *Türklerin Anadoluya İlk Girişi*, s. 42.

34 Semavi Eyice, "İznik", *DİA*, XXIII, 543-545; Mustafa Sinanoğlu, "İznik Konsili", *DİA*, XXIII, 549-552.

35 Anna Komnena, *Alexiad*, s. 199-200.

öğrenen Ebü'l-Kasım Bizans ile yaptığı antlaşmadan pişman oldu. Fakat tam bu sıralarda Porsuk muazzam bir orduyla İznik kapılarına dayanmıştı. Bundan dolayı yapabileceği bir şey yoktu ve sessiz kalmayı tercih etti.

Porsuk İznik'i üç ay boyunca kuşattı. Porsuk'a karşı mukavemet edemeyeceğini gören Ebü'l-Kasım acilen İmparator Aleksios Komnenos'tan yardım istedi. Anna Komnena'nın ifadesiyle “*Porsuk'a teslim olmaksızın imparatora köle olmayı yeğledi*”³⁶. İmparator derhal komutanlarının İznik'in yardımına koşmalarını istedi. İmparatorun asıl hedefi Ebü'l-Kasım'a askerî yardımda bulunarak Porsuk'u bölgeden uzaklaştırmak ve İznik'i kendi hâkimiyeti altına almaktı. Üç ay süren kuşatmaya rağmen şehri ele geçiremeyen Porsuk bizzat İmparatorun yardıma geldiğini zannederek kuşatmaya son verip geri çekildi³⁷. İmparator Aleksios Komnenos'un Ebü'l-Kasım'a yardım göndermesinin sebebi, Ebü'l-Kasım'ı korumak veya kurtarmak değildi. Ebü'l-Kasım'ın zayıf düşmesinden istifadeyle İznik'i işgal etmekte. Çünkü İznik'in Büyük Selçuklular'ın eline geçmesi halinde şehri zapt etmenin çok zor olacağını biliyordu.

Sultan Melikşah Anadolu'da bağımsız hareket eden Türk beylerini ve özellikle de Ebü'l-Kasım'ı itaat altına almakta kararlıydı. Hatta bu yüzden Bizans imparatoruyla ittifak kurmaya teşebbüs etmiş ve Siyavuş adlı bir elçisini imparatora gönderip sıhriyet yoluyla akrabalık tesis etmeyi önermiş ve bu gerçekleşecek olursa Türk beylerini kıyı bölgelerinden geri çekeceğini bildirmişti. Ancak Siyavuş'un Sultan Melikşah'a ihanet ederek Bizans saflarına geçip Hristiyan olması yüzünden bu ittifak gerçekleşmemiş, Siyavuş'un ihanetiyle Sinop da Bizans'a teslim edilmişti³⁸.

Emîr Porsuk'un başarısız olduğunu gören Sultan Melikşah onu geri çağırıp yerine Urfa Emîri Bozan'ı görevlendirdi³⁹. Sultan Melikşah Emîr Bozan'a İmparator Aleksios Komnenos'a teslim edilmek üzere bir mektup verdi. Anna Komnena'nın eserine aldığı mektupta şu satırlara yer veriliyordu: “*İmparator! Sana ilişkin şeyleri öğrendim: Nasıl, daha devletin yönetimine henüz geçmiş iken, kendini çeşitli tehlikelere karşı karşıya bulunduğunu; nasıl sen Lâtinleri yeni haklamış iken İskitler'in (Peçenekler) sana karşı saldırı hazırlığına giriştiklerini, Emîr Ebü'l-Kasım'ın kendisinin de (vaktiyle) Süleyman'ın seninle yapmış bulunduğu antlaşmayı çiğneyerek, Asya'yı (Anadolu) tâ Damalis/Üsküdar'a kadar talan ettiğini (bana anlattılar). Ebü'l-Kasım'ın yörelerden kovulmasını ve Asya'nın (Anadolu) Antakya ile birlikte, senin egemenliğine dönmesini istiyorsan oğullarımın en büyüğü ile*

36 Alexiad, s. 201.

37 Anna Komnena, s. 202; Turan, *Türkiye*, s. 115; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, s. 11-13; Cl. Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, trc. Yıldız Moran, İstanbul 1979, s. 94; Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s. 92-93, 427; Ayönü, *a.g.e.*, s. 80-81.

38 Ayönü, s. 82-83.

39 Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, s. 105; Yaşar Yücel - Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, Ankara 1990, I, 81; Ayönü, *a.g.e.*, s. 83.

*evlendirilmek üzere bana kızını gönder. Böylelikle artık engel tanımayacaksın ve yanında başlaşık olarak ben bulununca yalnız doğuda değil tâ Illiyrikon/Arnavutluk'a kadar ve tüm batıda da her şeyi başaracaksın, bizim sana göndereceğimiz ordular sayesinde artık hiç kimse sana karşı koyamayacak*⁴⁰.

Bozan, Selçuklu ordusuyla İznik önlerine gelip şehri kuşatmaya başladı ve birkaç defa hücumda bulundu. Ancak İmparatorun desteği ve Ebü'l-Kasım'ın şiddetli mukavemeti yüzünden başarılı olamayan Bozan kuşatmaya son verip Ulubat yakınlarına çekildi ve orada karargâh kurdu⁴¹.

Ebü'l-Kasım İmparatorun niyetini –geç de olsa– anlayınca Sultan Melikşah'a itaat arz etmek üzere 15 katıra taşıyabilecekleri kadar altın ve kıymetli hediyeler yükleyerek başkent İsfahan'a gitmeye karar verdi ve kardeşi Ebü'l-Gazî'yi İznik'te vekil bırakıp yola çıktı. Ancak bütün ısrarlarına rağmen Sultan Melikşah tarafından huzura kabul edilmedi ve kendisine Emîr Bozan ile anlaşması söylendi. Ebü'l-Kasım çaresiz Bozan ile görüşmeye karar verdiyse de yolda Bozan'ın görevlendirdiği 200 kişilik müfreze tarafından yayının kirişiyile boğularak öldürüldü (484/1091 veya Şaban 485/Eylül 1092)⁴².

İmparator Sultan Melikşah'ın mektubunda belirttiği hısımlık kurma teklifini hoş karşılamadı; ancak sultandan çekindiği için red cevabı da vermeyip mektubu cevapsız bıraktı. Daha sonra Kurtios başkanlığındaki bir heyeti Sultan Melikşah'a gönderip yeni tekliflerde bulundu. Ancak Sultan Melikşah'ın ölümüyle heyet İstanbul'a geri dönmüş ve teklifler değerlendirilememiştir⁴³.

Porsuk ve Bozan'ın gerçekleştirdiği seferlerden sonra Sultan Melikşah Anadolu'nun büyük bir kısmını itaat altına almış, ancak bu durum kısa sürmüştü⁴⁴. Sultan Melikşah'ın ölümünden (485/1092) sonra başlayan taht kavgaları sırasında Sultan Melikşah'ın hanımı Terken Hatun, oğlu Mahmud adına mücadele ediyordu. Sultan Berkjaruk ile 16 Zilhicce 485 (17 Ocak 1093) tarihinde Berûcird (Bürûcird)⁴⁵ yakınlarında vuku bulan savaşta Terken Hatun'un ordusunda yer alan Porsuk, Kamac ve Üner gibi büyük emîrlerin Berkjaruk'un safına geçmesi yüzünden Terken Hatun mağlûp oldu⁴⁶. Sultan Melikşah'ın kardeşi Tutuş da saltanat davasıyla ortaya atılmıştı. Sultan Melikşah'ın büyük kumandanlarından

40 Anna Komnena, *Alexiad*, s. 203.

41 Anna Komnena, *Alexiad*, s. 203.

42 Anna Komnena, *Alexiad*, s. 203-204; Yinanç, *a.g.e.*, I, 184; Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s. 92-93; Demirkent, *Kılıç Arslan*, s. 13-14; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, s. 105-106; Turan, *Türkiye*, s. 87; Ayönü, s. 84-85.

43 Anna Komnena, *Alexiad*, s. 204.

44 Bundârî, *a.g.e.*, s. 55; Turan, *Türkiye*, s. 60.

45 Hemedan ile Kerec arasında Kerec'e 10 fersah (60 km.) mesafede bir belde. Yâkut el-Hamevî, *a.g.e.*, I, 480.

46 İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, IX, 63; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 215 vd.; Anonim *Selçuknâme*, trc. H. İbrahim Gök - Fahrettin Coşkun, Ankara 2014, s. 25; Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *a.g.e.*, I, 334; Özaydın, *Sultan Berkjaruk*, s. 19.

Kasımüddeve Aksungur ile Bozan başlangıçta Tutuş'u destekliyorlardı. Ancak Berkyaruk'un sultanlığını ilan etmesi üzerine Tutuş'un saflarından ayrılıp Berkyaruk'un tarafına geçtiler. Porsuk da Sultan Berkyaruk'u destekleyen kumandanlar arasındaydı⁴⁷.

Berkyaruk, Tutuş ile yaptığı savaşta mağlûp olunca Gümüştekin Cândâr, Emîr Yaruk ve Porsuk da onunla birlikte Sultan Mahmûd b. Melikşah'ın hâkimiyetindeki İsfahan'a sığındı (Şevval 487/Ekim-Kasım 1094)⁴⁸. Sultan Tuğrul Bey devrinden itibaren Selçuklu hanedanına hizmet eden seçkin emîrlerden biri ve ilk Bağdad şahnesi olan Emîr Porsuk 490 yılı Ramazan ayında (Ağustos 1094) bir Batınî fedâisi tarafından öldürüldü⁴⁹.

Sultan Berkyaruk'un İstifâ Divanı başkanı Ebü'l-Fazl Mecdülmülk el-Balâsânî diğer divanları da kontrolü altına almış ve adeta Vezir Fahrülmülk'ün hiçbir etkisi kalmamıştı. Batınî fedâilerinin Selçuklu Devleti'nin büyük emîrlerini art arda katlettikleri bir sırada Müeyyidülmülk b. Nizâmülmülk kendisinin de vezirlikten uzaklaştırılmasında önemli rol oynadığını düşündüğü Mecdülmülk'ün Emîr Porsuk'un katlinden de sorumlu olduğunu iddia edince Porsuk'un iki oğlu Zengî ile Akbör de babalarını katleden Batınîler'i Mecdülmülk'ün azmettirdiğini ileri sürüp Sultan Berkyaruk'tan onu kendilerine teslim etmesini istediler. Sultan Berkyaruk Zencan'da⁵⁰ bulunduğu sırada Emîr-i âhûr İnanç Yabgu, Bilge Beg ve Togayürek Porsukoğulları'na bağlı emirlere haber gönderip Mecdülmülk'ün öldürülmek üzere Sultan tarafından kendilerine teslim edilmesi hususunda onlardan yardım istediler. Onlar da derhal harekete geçip Hemedan yakınlarındaki Sicas'tan⁵¹ Sultan Berkyaruk'a haber gönderip ordunun tamamının onayını aldıklarını belirterek “*Mecdülmülk'ü teslim ederseniz biz de kullukta hizmete devam ederiz. Aksi halde sizden ayrılır onu da zorla alırız*” dediler. Sultanın gönlü Mecdülmülk'ü teslim etmeye razı olmadı, ancak olaylar hızla gelişti. Sultan emîrleri ve askerleri yatıştıramadığı gibi Mecdülmülk'ün ölümüne de engel olamadı (492/1099). Bu durum Porsukoğulları'nın ordu içindeki durumunun ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Bu hadise aynı zamanda Sultan Melikşah'ın ölümünden henüz yedi yıl bile geçmeden ehliyetsiz ve liyakatsiz sultanların elinde devlet otoritesinin ve hükümdarlık müessesesinin nasıl sarsıldığını gösteren bir ibret sahnesidir⁵².

47 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 222.

48 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 234; Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s. 145; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 145.

49 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 271.

50 Zencan, Tahrân ve Kazvîn'den Tebriz'e giden yol üzerinde Zengânerûd nehri kıyısında kurulmuş tarihî bir şehir. Geniş bilgi için bk. Özeydîn, “Zencan”, *DİA*, XLIV, 251-253.

51 Sicas, Hemedan-Ebher arasında bir belde. Yâkut el-Hamevî, *a.g.e.*, III, 213-214.

52 Bundârî, *a.g.e.*, s. 87-88; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 289-290; Râvendî, *Râhatü's-sudûr ve âyetü's-sürûr*, trc. Ahmed Ateş, Ankara 1957, I, 142; Reşidüddin, *Câmi'u'l-tevârih*, nşr. Ahmed Ateş, Ankara 1960, s. 62-63; Hamdullah Müstevfî-yi Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, nşr. Abdülhüseyn Nevâî, Tahrân 1339 hş., s. 442; Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, 341; Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s. 157-161; Abdülkerim Özeydîn, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001, s. 57-58; a.mlf., *Muhammed Tapar*, s. 13-15.

Porsukoğulları, Sultan Berkyaruk ile kardeşi Muhammed Tapar arasındaki taht kavgaları sırasında da önemli rol oynadılar. Taht kavgaları sırasında Muhammed Tapar'ın öz kardeşi Sencer'e mağlûp olan Sultan Berkyaruk İsfahan'a gittiye de şehre giremedi. Askerî yardım aramaya devam ederken Hûzistan'a yöneldi ve orada aradığını buldu. Asker-i Mükrem'de⁵³ Porsukoğulları'ndan Zengî b. Porsuk ile kardeşi İlbeği b. Porsuk gibi iki büyük kumandan kendisine destek oldular. Bu sırada Emîr-i âhûr vefat etmiş, askerleri de Ayaz'a katılmıştı. Ayaz ordusuyla Sultan Berkyaruk'a katılıp Melik Muhammed Tapar ile savaşmak üzere hareket etti⁵⁴. Asker-i Mükrem'de iki ay kalan Sultan Berkyaruk buradan Hemedan'a gitti. Hemedan'da Emîr-i âhûr İnanç Yabgu ile Emîr Ayaz da 5.000 kişilik süvari birliğiyle Berkyaruk'un saflarına katıldı⁵⁵.

Muhammed Tapar kuvvet muvazenesinin giderek aleyhine geliştiğini görünce derhal Berkyaruk'un üzerine yürüdü ve taraflar Hemedan'da savaşa tutuştular (3 Cemâziyelâhîr 494/5 Nisan 1101). Bu savaş sırasında Berkyaruk'un ordusunun sol cenahında Porsukoğulları vardı. Savaş Muhammed Tapar'ın mağlûbiyeti ve değerli veziri Müeyyidülmülk'ün esaretiyle sonuçlandı⁵⁶. Rakip sultanlar onları kendi saflarına almak için çalışırlardı. Meselâ 494 (1100-1101) yılında Sultan Berkyaruk, iki müttefik Muhammed Tapar ile Sencer'in kendisine karşı harekete geçtiğini öğrenince bulunduğu yerden ayrılıp Emîr Ayaz ile buluşmak üzere Hemedan'a doğru yola çıktı. Ancak Ayaz'ın Melik Muhammed Tapar ile haberleştiğini ve onun saflarına katılmak istediğini öğrenince Hemedan'a gitmekten vazgeçti ve Hûzistan'a müteveccihen hareket etti. Tüster'e yaklaşıncı Porsukoğulları'na bağlı emirlere haber gönderip onları kendi yanına davet etti. Ancak onlar Ayaz'ın Berkyaruk'un yanına gitmediğini bildikleri ve Muhammed Tapar'dan korktukları için Sultan Berkyaruk'un davetini kabul etmediler⁵⁷.

Emîr Çavlı Sakavu 494 (1100-1101) yılında Batınî katliamı için hazırlandığı sırada hedefini gizlemek için Porsukoğulları'na bağlı emirlerin Râmhürmüz⁵⁸ ve Errecan⁵⁹ arasındaki topraklarına saldırıp ele geçirmek için yola çıktıklarını ve kendisinin onlara mukavemet edecek durumda olmadığını, bu yüzden topraklarını terk edip Hemedan'a gideceğini ilân etti. Bâtınîler Çavlı'nın gerçekten topraklarından ayrılacağına inanıp bunu bir fırsata çevirmek istediler. Ancak Çavlı bu taktiğiyle Bâtınîler'in ileri gelenlerinden 300 kişiyi katletti, silâh ve hayvanlarını ganimet olarak aldı. Bu hadise Çavlı Sakavu gibi güçlü

53 Asker-i Mükrem, Hûzistan'da bir şehir. Yâkut el-Hamevî, *a.g.e.*, IV, 139.

54 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 123.

55 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 303; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s. 22.

56 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, Haydarâbâd/Dekken 1359, IX, 123; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 303-304; Râvendî, *a.g.e.*, s. 144; Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *a.g.e.*, II, 343; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s. 21-22.

57 *el-Kâmil*, X, 306.

58 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 320.

59 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 131; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 329-331; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s. 26-28.

bir emîrin bile Porsukoğulları'ndan çekindiğini açıkça ifade etmiş ve Bâtınîler de buna inandıkları için tuzağa düşmüşlerdi⁶⁰.

Sultan Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasında 495 yılı Safer ayında (Kasım-Aralık 1101) vuku bulan ve 4 Rebûlevvel 495 (27 Aralık 1101) tarihinde anlaşmayla sonuçlanan üçüncü savaşta da Porsukoğulları askerleriyle birlikte Berkyaruk'un safında yer almışlardır⁶¹. Aynı şekilde çok sayıda şehre hâkim olan Ebû Sa'd Muhammed b. Mudar b. Mahmud adında biri Basra hâkimi İsmâîl'e karşı harekete geçip şehri onun elinden almak istedi. İsmâîl'in bir grup adamını esir aldı ve Übüle Kalesi sahibini de öldürdü (495/1101-1102). Sonra da Hûzistan'ı ellerinde bulunduran Porsukoğulları'na haber gönderip Basra'yı ele geçirmeleri için kendilerine askerî yardımda bulunmalarını istedi⁶². Bu da Porsukoğulları'nın askerî gücüne işaret eden bir hadise olarak değerlendirilmelidir.

Sultan Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasında vuku bulan dördüncü savaşta (Cemâziyelevvel 495/Şubat-Mart 1102) mağlûp olan Muhammed Tapar İsfahan'a kaçarken Emîr İlbegî b. Porsuk ve Emîr Ayaz onu yakalamakla görevlendirilmişti⁶³.

Sultan Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasındaki saltanat mücadelesi devam ediyor ve Rey'de hutbe Sultan Berkyaruk adına okunuyordu. Muhammed Tapar'ın kumandanlarından Yinal b. Anuştekin el-Hüsâmî Rey'e gidip hutbeyi Muhammed Tapar adına okutmak istiyordu. Muhammed Tapar'dan izin alıp kardeşi Ali b. Anuştekin ile birlikte Rey'e hareket ettiler ve Safer 496'da (Kasım-Aralık 1102) Rey'e girerek hutbeyi efendileri adına okuttular. Yinal şehirde zalimce uygulamalarda bulundu, halkın mallarını müsadere etti ve 15 Rebûlevvel 496 (27 Aralık 1102) tarihine kadar orada kaldı. Bu sırada Sultan Berkyaruk'u destekleyen Porsuk b. Porsuk (Porsukoğlu Porsuk) Emîr Yinal'ın üzerine yürüdü ve Rey kapısında savaşa tutuştular. Yinal ve kardeşi Ali mağlûp oldu. Yinal dağlara çekilirken Ali de Kazvin'e gitti⁶⁴.

Sultan Muhammed Tapar'ın amcazadesi Mengüpars b. Börüpars Nihavend'i işgal ederek isyan etti (Muharrem 499/Eylül-Ekim 1105) ve Porsukoğulları'na mensup emîrlere de haber gönderip onları kendine katılmaya ve itaat etmeye çağırdı. Porsukoğlu Zengî o sırada Melik Muhammed Tapar tarafından tevkif edilmişti. Muhammed Tapar'ın yakın adamları Zengî ile görüşüp kardeşlerini Mengüpars'ı desteklememeleri konusunda uyardı. Zengî de derhal kardeşlerine mektup yazıp onları Mengüpars'a itaat ettikleri takdirde başına gelecek tehlikeleri hatırlattı ve Mengüpars'ı tevkif ederek kendisini kurtarmalarını istedi. Zengî'nin mektubunu alan Porsukoğulları, Mengüpars'a haber gönderip bağlılıklarını bildirdiler, o da onların desteğini sağlayacağına inanarak Hûzistan'a hareket etti. Porsukoğulları Hûzistan

60 Ayrıntılı bilgi için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 320.

61 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 131; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 329-331; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s. 26-28.

62 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 340-341.

63 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 332-333; Kazvîni, s. 443; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s. 29-30.

64 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 353.

yakınlarındaki kendi topraklarında Mengüpars'ı yakalayıp tevkif ettiler. Maiyetindeki askerler dağıldı. Porsukoğulları onu başkent İsfahan'a götürdüler. Sultan Muhammed Tapar da Mengüpars'ı amcası Tekiş'in oğullarıyla birlikte tevkif etti. Olayların Sultan Muhammed Tapar'ın istediği gibi cereyan etmesini sağlayan Zengî b. Porsuk da serbest bırakıldı. Sultan Muhammed Tapar Porsukoğulları'nın iktaları olan Lişter (Tüster), Sâbûrhast ve Ahvaz ile Hemedan arasındaki diğer kale ve şehirlerden feragat etmelerini istedi. Bu yerlere karşılık kendilerine Dînever ve diğer bazı şehirleri ikta etti⁶⁵.

Sultan Muhammed Tapar tarafından Hemedan valisi tayin edilen Porsuk b. Porsuk ve Porsukoğulları'na mensup Aksungur el-Porsukî ve diğer emîrlere Hille Mezvedi Emîri Seyfûddeve Sadaka b. Mansûr'un Sultan Muhammed Tapar tarafından mağlûp ve katledildiği savaşta önemli hizmetlerde bulundu. Bazkuş adlı bir gulam tarafından öldürülen Sadaka'nın kesik başı da Porsuk'un memlûklerinden olan Aksungur el-Porsukî tarafından Sultan Muhammed Tapar'a gönderildi (Receb 501/Mart 1108)⁶⁶.

Muhammed Tapar'ın meşhur kumandanlarından Musul Emîri Çavlı Sakavu Anadolu/Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan karşısında kazandığı zaferden (500/1107) sonra çok geniş bir alanda hâkimiyet tesis etmiş ve büyük bir servete sahip olmuştu. Bundan dolayı gurura kapılan Çavlı Sultan Muhammed Tapar'a karşı isyankâr bir tavır içine girdi. Bu yüzden Sultan Mevdûd b. Altuntekin'e, Porsukoğulları'na mensup emîrlere Sökmen el-Kutbî'ye, Aksungur el-Porsukî'ye ve diğer bazı emîrlere haber gönderip Musul ve Çavlı'nın elindeki diğer yerleri geri almalarını emretti. Bu emîrlere Musul'a doğru hareket edince Çavlı gerekli tedbirleri aldıktan sonra Porsuk'un kızı olan karısını 1.500 süvari ve piyade birlikleriyle Musul'da bırakıp şehri terk etti. Sultanın sevk ettiği ordu 501 yılı Ramazan ayında (Nisan-Mayıs 1108) Musul önlerinde karargâh kurdu. Çavlı'nın karısı çok sıkı tedbirler aldığı için halk ondan şikâyetçiydi. Muhasara Muharrem ayı sonuna (9 Eylül 1108) kadar devam etti. Sonunda Mevdûd Musul'a girdi. Porsuk'un kızı olan Çavlı'nın karısı sekiz gün kalede kaldı. Mevdud'a haber gönderip kardeşi Porsuk b. Porsuk'un yanına gitmesine izin verilmesini talep etti. Mevdud da sahip olduğu para ve eşyalarla şehirden ayrılmasına izin verdi⁶⁷. Bu hadise Porsukoğulları ailesinin sadece erkeklerinin değil kadınlarının da iyi bir savaşçı olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Sultan Muhammed Tapar Suriye'de Haçlı zulüm ve istilâsına maruz kalan şehirlerdeki halkın ve Hâşimî eşrafından bir zatın başkanlığında sûfî, tüccar ve fakihlerden oluşan bir

65 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 146; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 398-399; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s. 44-45.

66 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 155 vd.; Bundârî, s. 103; İbnü'l-Kalânîsî, s. 159; İbnü'l-Esîr, X, 440-448; Râvendî, *a.g.e.*, I, 156; Hüseyinî, s. 55; Mawlavî Fâdîl Sanaullah, *The Decline of the Saljuqid Empire*, Calcutta 1938, s. 122; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s. 50; C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of the Iranian World", *The Cambridge History of Iran*, Cambridge 1968, V, 115.

67 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 457-459; Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, II, 347; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, Ankara 2013, I, 116; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s. 53.

heyetin Bağdat'ta feryad ederek yardım istemeleri üzerine 504 yılı sonlarında (Haziran-Temmuz 1111) kumandanlarına haber gönderip cihad için gerekli hazırlıkları tamamlamalarını emretti ve oğlu Mesud'u da cihad için Emîr Mevdûd ile birlikte Musul'a gönderdi. Cihad emri üzerine harekete geçen ilk Emîr Mevdûd oldu. Mevdûd'un asıl hedefi İslâm âleminin bağrına bir hançer gibi saplanan Urfa Haçlı Kontluğu'na son vermektir. Meraga Emîri Ahmedîl, Ahlatşah Sökmen el-Kutbî, Porsuk'un üç oğlu İlbegî ve Zengî ve babasıyla aynı adı taşıyan Porsuk, Erbil Hakimi Ebü'l-Heycâ, Artuklu Emîri İlğazi'nin oğlu Ayaz ve Bekciyye emîrleri de vardı⁶⁸. İslâm ordusu 15 Muharrem 505 (24 Temmuz 1111) tarihinde Fırat'ı geçerek 19 Muharrem'de (28 Temmuz 1111) Joscelin'in hâkimiyetindeki Telbâşîr⁶⁹ önlerinde karargâh kurup sultanın başkumandan tayin ettiği Emîr Porsuk'u beklemeye başladı. Porsuk b. Porsuk nikris (gut) hastalığına mübtelâ olmasına rağmen ordusuyla gelip şehri kuşattı. Ahlatşah Sökmen el-Kutbî de bu sırada hasta olmasına rağmen Sultan Muhammed Tapar'ın emrine uyarak Selçuklu ordusuna katılmıştı⁷⁰. Telbâşîr tam düşmek üzereyken Kont Joscelin, Emîr Ahmedîl ile anlaşarak onun ordusuyla geri çekilmesini sağladı. İlğazi o sırada esir alınmış olan oğlu Ayaz'ı kurtarmak için Hims'î (Humus) kuşattıysa da Porsuk'un kumandasındaki Selçuklu ordusu yaklaşıncı kuşatmaya son verip Hims'tan uzaklaştı⁷¹. Ordunun en büyük emîrlerinden biri olan Porsuk oğlu Porsuk hasta olduğundan mahfe içinde taşınıyordu. Hasta olan Sökmen el-Kutbî de vefat etmişti (505/1111). Ahmedîl de Sökmen el-Kutbî'nin iktalarını ele geçirmek niyetiyle bir an önce memleketine dönmek istiyordu. Selçuklu ordusu emîrler arasında çıkan ihtilaf yüzünden dağıldı⁷².

Haçlılar'a karşı başarılı seferler tertip eden Musul Emîri Mevdûd'un Bâtınîler tarafından öldürülmesi (507/1113) üzerine Musul Valisi tayin edilen dede Porsuk'un memlûkü olan Aksungur el-Porsukî⁷³ Sultan Muhammed Tapar tarafından cihada memur edildi. Aksungur el-Porsukî Urfa, Seruc, Samsat (Sümeysat) ve Fırat kenarında Franklar'a ait bahçe ve tarlaları sistemli bir şekilde tahrip etti. Ancak selefleri gibi Aksungur el-Porsukî'nin yaptığı bu sefer de başarılı olamadı. Maraş, Keysûn⁷⁴ ve Ra'ban⁷⁵ ile diğer bazı şehir ve kalelere hâkim olan müteveffa Gog Vasil'in karısının Aksungur el-Porsukî'ye itaat arz edip sadakatini bildirmesi bu seferin yegâne başarısı olarak kaydedilebilir. Ermeni naibinin Türk hâkimiyetini tanıması

68 İbnü'l-Kalânîsî, *a.g.e.*, s. 173; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 483-485 (İbnü'l-Esîr sehven bu olayı 505 yılı olayları arasında zikreder); İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târihi Haleb*, nşr. Sâmî ed-Dehhân, Dimaşk 1954, II, 158; Urfalı Mâteos, *Vekayinâme*, s. 242-243; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, I, 142-145; Özeydın, *Muhammed Tapar*, s. 111, 114.

69 Telbâşîr, Haleb'in kuzeyinde, Haleb'e iki günlük mesafede müstahkem bir kale. Yâkut el-Hamevî, II, 47.

70 İbnü'l-Kalânîsî, *a.g.e.*, s. 174-175; İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, II, 158; Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabegliği (Togteginliler)*, İstanbul 1995, s. 41.

71 Alptekin, *a.g.e.*, s. 72.

72 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 487; Özeydın, *Muhammed Tapar*, s. 114 vd.

73 Aksungur el-Porsukî, Sultan Muhammed Tapar ve oğlu Mahmud'un meşhur emîri. Geniş bilgi için bk. Coşkun Alptekin, "Aksungur el-Porsukî", *DİA*, II, 297.

74 Keysun, Maraş'ın doğusunda bir şehir. Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, I, 14.

75 Ra'ban (Araban), Gaziantep'e bağlı bir ilçe.

Urfa'nın bütün kuzey batısını Türk nüfuzu altına sokmuştur. Ancak Aksungur el-Porsukî'nin İlgazi ile mücadeleye girmesi yüzünden bundan arzu edilen sonuç alınamamıştır (507/1114)⁷⁶.

Aksungur el-Porsukî Sultan Muhammed Tapar'a isyan eden İlgazi ile yaptığı mücadelede mağlûp olunca görevinden alınmış ve Rahbe'ye çekilmişti. Sultan Muhammed Tapar, İlgazi'nin Tuğtekin ve Haçlılar'la iş birliği ve ittifak yaptığını duyunca Hemedan Emîri Porsukoğlu Porsuk kumandasında muazzam bir ordu hazırladı. Bu orduya Emîr Cüyûş Bey, Gündoğdu ile Musul ve el-Cezîre bölgesi askerleri de katılacaktı. Sultan Muhammed Tapar Porsuk b. Porsuk'a önce İlgazi ile Tuğtekin'i te'dip etmesini sonra da Haçlılar üzerine yürümesini emretti⁷⁷.

Emîr Gündoğdu ve Cüyûş Bey'in de bulunduğu Selçuklu ordusu 508 yılı Ramazan ayında (Ocak-Şubat 1115) sefer hazırlıklarına başladı ve 10 Zilhicce 508 (7 Mayıs 1115) tarihinde Rakka civarında Fırat'ı geçip Halep'e yaklaşık 12 km. mesafedeki en-Nâûra'da şehir mütevellisi Lü'lü el-Hâdim ve Emîr Şemsü'l-Havâss'a haber gönderip şehri teslim etmelerini istedi. Onlar önce söz verdilerse de sonra vazgeçip İlgazi ve Tuğtekin'den yardım istediler. Porsuk b. Porsuk Selçuklu ordusu Bâlis'te iken Tuğtekin'in Haleb'e girdiğini ve Halep askerinin de onun safına katıldığını öğrendi ve 19 Muharrem 509 (14 Haziran 1115) tarihinde Humus emîriyle birlikte Tuğtekin'in ağırlıklarının bulunduğu Hama'ya yürüdü. Porsuk, şehri bir süre kuşattıktan sonra silâh zoruyla zapt etti ve sultanın emri gereğince Hayırhan (Kırhan) b. Karaca'ya teslim etti⁷⁸.

Porsuk'un cihad harekâtı Haçlı liderlerini endişeye sevk etti. Tuğtekin ile Şemsülhavâs Antakya'ya giderek müttefikleri Kudüs Kralı Baudouin, Trablusşam kontu Pons ve Antakya Prinkepsi Roger'den yardım istediler. Pons'un yardıma gelmesi üzerine ordugâhını Şeyzer'de kurmuş olan Porsuk b. Porsuk taktik icabı el-Cezîre'ye çekildi. Roger müttefiklere Efamiye'de toplanmayı teklif etti. Burada yaptıkları müzakereden sonra muazzam Selçuklu ordusu karşısında başarılı olamayacakları hususunda anlaştılar. Efamiye'de iki ay bekleyen müttefikler Porsuk b. Porsuk'un Eylül ortalarında Hısnü'l-Eknâd'a çekilmesi üzerine dağıldılar. İbn Munkız Porsuk b. Porsuk'un Sultan Muhammed Tapar'ın emriyle Tuğtekin ve İlgazî'yi te'dip ettikten sonra gerçekleştirmesini istediği Haçlılar'a karşı cihad harekâtına dair şu malûmatı nakleder: “*Babam Sultanın emriyle 509 (1115) yılında İsfesâlar (başkumandan) Porsuk'un ordusuna katılmak üzere yola çıktı. Porsuk'un emrinde muazzam bir ordu vardı. Bu orduya katılan kahraman emîrler arasında Musul hakimi Emîrî'l-cüyûş Bozaba, Rahbe hakimi Sungur*

76 Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, s. 253-254; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 501-502; Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, 354; W. B. Stevenson, *The Crasaders in the East*, Cambridge 1907, s. 97; Harold S. Fink, “The Role of Damascus in the History of the Crusades”, *Muslim World*, XLIX (1959), s. 46; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, I, 157-160; Cl. Cahen, *La Syrie du Nord, a L'epoque des croisades et la principaute franque d'Antioche*, Paris 1940, s. 270; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, trc. Fikret İşıltan, Ankara 1987, II, 218; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s. 126-128.

77 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 509; İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, II, 174; İbnü'l-Ezrak el-Fârîkî, *Târîhu'l-Fârîkî / Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid*, nşr. Bedevî Abdüllatîf Avad, Kahire 1959, s. 283; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s. 130.

78 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 509-510; İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, II, 174; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s. 130-131.

*Diraz, Emîr Gündoğdu, Hâcib-i kebîr Bektemûr, cesaretiyle tanınan Zengî b. Porsuk, Emîr Temîrek, Bekçiye Emîri İsmâil de vardı. Ordu Kefertâb önlerinde konakladı*⁷⁹. Selçuklu ordusu Kefertâb üzerine yürüdü ve şiddetli bir muhasaradan sonra şehri ele geçirip Munkızoğulları'na teslim etti ve çok sayıda Frank askerini katletti⁸⁰. Buradan Efâmiye ve Maarretü'n-Nu'man üzerinden Haleb'e gitmek üzere Teldânis'e doğru yola çıkan ordu kendinden emin bir şekilde hiçbir tedbir almadan ilerliyor, ağırlıkları ve hayvanları önden gidiyordu. Porsuk 23 Rebûlâhîr 509 (15 Eylül 1115) günü sabah Haleb-Kefertâb arasındaki Teldânis'te konakladı⁸¹.

Antakya Prinkepsi Roger Selçuklu ordusunun hareketini yakından takip ediyordu. Selçuklu ordusunun ağırlıklarını taşıyan birlikler Haleb'in batısındaki Cebel-i Sümmâk'e varınca dağınık bir vaziyette dinlenmeye çekildi. Kumandanların bir kısmı yiyecek temin etmek için köylere gittiği gibi bir kısmı da Buzâa'yı⁸² teslim almak üzere ordudan ayrılmıştı. Muharip birliklerin henüz gelmediğini gören Roger 23 Rebûlâhîr 509 (15 Eylül 1115) tarihinde saldırıya geçerek ordugâhı işgal etti. 500 müslümanı katledip bir o kadarını da esir aldı ve pek çok ganimet ele geçirdi. Selçuklu ordusundan kurtulabilenler Halep yakınlarındaki Tel-Sultan'a gittiler. Porsuk kumandasında arkadan gelen asıl ordu da olup bitenden habersiz ilerlerken aynı akıbete uğramaktan kurtulamadı. Porsuk ve kardeşleri İlbegi ve Zengî 100 süvariyle Dânis'teki bir tepeye⁸³ sığındı. Porsuk b. Porsuk bu hezimetini içine sindiremeyip Haçlılar'a hücum etmek istediye de yanındaki askerler ona mani oldular ve kaçıp kurtulmasını tavsiye ettiler. Fakat o "Allah yolunda savaşarak ölmeyi buna tercih ederim" diyerek bu teklifi reddetti. Ancak yakın adamlarının o sırada Haçlılar'la savaşa girmenin uygun olmadığını söyleyerek ısrar etmeleri üzerine kaçıp kurtuldu⁸⁴. Haçlı birlikleri bir süre onu takip ettilerse de sonra geri dönüp müslümanları katletmeye devam ettiler. Selçuklu ordusu dağınık bir vaziyette en-Nakira'ya⁸⁵ gitti⁸⁶.

Yeni bir Haçlı takibâtına maruz kalmaktan korkan Porsuk b. Porsuk elindeki esirleri öldürttü⁸⁷. Kefertab'daki Selçuklu birliği de bu haberi alınca orada esir aldıkları Haçlılar'ı katlederek intikam aldılar⁸⁸.

79 İbn Munkız, *Kitâbü'l-İ'tibâr*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-dîniyye, Kahire ts., s. 73.

80 Runciman, *a.g.e.*, II, 109.

81 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 510; İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, II, 175; Üsâme İbn Munkız, *İbretler Kitabı*, trc. Yusuf Ziya Cömert, İstanbul 1990, s. 75; Fink, *a.g.m.*, s. 47; Runciman, *a.g.e.*, II, 108; Özeydın, *Muhammed Tapar*, s. 152-153.

82 Buzâa (Bizâa) Haleb'e bağlı bir belde. Yâkut el-Hamevî, *a.g.e.*, I, 486.

83 Teldânis (Dânis) Halep-Kefertâb arasında, Haleb'in 35 mil güneybatısında. Fink, *a.g.m.*, s. 47.

84 Anonim *Süryani Vekayinâmesi* (İngilizce kısmî trc. *The First and Second Crusades from an Anonymous Chronicle* [çeviren A. S. Tritton, notlar H. A. R. Gibb], *JRAS*, January 1933, s. 86.

85 Nakira'nın yeri için bk. R. Dussaud, *Topographie Historique de La Syrie Antique et Médiévale*, Paris 1927, VIII, B 1.

86 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 511; Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, s. 257-258; İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, II, 176; Özeydın, *Muhammed Tapar*, s. 134.

87 İbnü'l-Kalânîsî, *a.g.e.*, s. 191; Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 253-254, 257-258; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 501 vd.; Runciman, *a.g.e.*, II, 130-131; Alptekin, *a.g.e.*, s. 74-75.

88 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 511.

Suriye'deki müslümanlar kendilerini Haçlı zulmünden kurtaracağını umdukları bu ordunun hiç beklenmedik bir şekilde bozguna uğramasından çok müteessir oldular⁸⁹. Porsuk b. Porsuk kumandasındaki bu ordunun Teldânîs'teki mağlûbiyeti üzerine Büyük Selçuklu hükümdarları Suriye'yi tekrar kontrol altına alma gayretlerinden tamamen vazgeçtiler. Porsuk b. Porsuk da bu bozgunun sonrasındaki hayatının geri kalan kısmını gururu kırılmış bir vaziyette, Haçlılar'a bir şey yapamamanın ezikliği ve mahcûbiyeti içinde geçirirken Selçuklular'a karşı Haçlı liderleriyle ittifak yapan müslüman emîrlere de bundan büyük bir utanç duydular ve yarın sıranın kendilerine gelmesinden endişeye kapıldılar. Porsuk'un bu mağlûbiyeti Büyük Selçuklu Devleti'nin itibarını sarsmış, Artuklular gibi bazı beylikler bağımsız hareket etmeye başladıkları gibi Haçlılar da büyük bir darbeden kurtulmuş olmanın rahatlığına kavuşmuşlardır.

Haçlılar'a karşı yeni bir cihad harekâtına hazırlanan Porsuk b. Porsuk birkaç ay sonra üzüntüden öldü (510/1116-1117). Dindar ve hayırsever bir insandı. Kardeşi Zengî de aynı yıl vefat etti⁹⁰.

Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın ölümü üzerine (24 Zilhicce 511/18 Nisan 1118) yerine devlet erkânının desteğiyle 14 yaşındaki oğlu Mahmud Büyük Selçuklu tahtına çıkarıldı. Buna karşılık Horasan meliki olan amcası Sencer de 14 Haziran 1118'de saltanatını ilan ederek Büyük Selçuklu tahtının yegâne sahibi olabilmek için Mahmud üzerine yürüdü. Sâve civarında yapılan savaşta Mahmud mağlûp oldu (2 Cemâziyelâhîr 513/10 Eylül 1119). Bu savaşta Porsukoğulları da Mahmud'un safında yer alıyordu⁹¹.

Sultan Muhammed Tapar'ın hacibi ve oğlu Mahmûd'un gözde emîrlilerinden Ali b. Ömer rakip kumandanlar tarafından sürekli olarak sultana ihbar ediliyor ve onu bertaraf etmesi isteniyordu. Bunu öğrenen Ali b. Ömer Berûcird ile Kerec arasında yer alan Bercin Kalesi'ne kaçtı. Oradan da Porsukoğulları'ndan Akbörü b. Porsuk ile iki kardeşinin oğulları Eroğlu b. İlbegi ve Hindü b. Zengî'nin hâkimiyetindeki Hûzistan'a gitti. Onlara haber gönderip kendisini himaye edeceklerine dair *âhidnâme* aldı. Ancak Porsukoğulları Emîr Ali'yi Tüster'e⁹² 6 fersah (36 km.) kala durdurup topraklarına sokmadılar. Çıkan savaşta mağlûp olan Ali b. Ömer yakalandı ve Sultan Mahmûd b. Muhammed Tapar'ın emriyle öldürüldü (513/1119-1120)⁹³.

Halife Müsterşid-Billâh (1118-1135) ile Dubeys b. Sadaka 517 (1123) yılında savaşa girdiler. Emîr Porsuk'un memlûkü Aksungur el-Porsukî de askerleriyle halifenin saflarına katıldı. Aksungur el-Porsukî bir tepe üzerinde duruyor, Emîr Akbörü b. Porsuk da 500 süvariyle

89 Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1963, s. 294; Runciman, *a.g.e.*, II, 133; Fink, *a.g.m.*, s. 47; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s. 134-135.

90 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 511.

91 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 548; Bundârî, *a.g.e.*, s. 147.

92 Tüster (Şüster), Hûzistan'ın en büyük şehri. Yâkut el-Hamevî, *a.g.e.*, II, 34.

93 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 557.

pusuda bekliyordu. Savaş kızışınca Akbörü, Dübeys'in askerlerine saldırdı. Hepsi bozgun halinde kaçtılar ve kendilerini nehre attılar. Birçoğu boğuldu, bir kısmı da öldürüldü⁹⁴.

Sultan Mahmud b. Muhammed Tapar'ın ölümü (525/1131) üzerine veziri Dergüzîni (Dergezîni) Emîr Porsuk, Kızıl, Aksungur ve Karadoğan gibi kumandanları da yanına alarak Sultan Sencer'e katılmak üzere onun hâkimiyetindeki Rey şehrine gitmiş ve kış mevsimini orada geçirmiştir⁹⁵.

Halife Müsterşid-Billah ile Sultan Mesud arasında vuku bulan anlaşmazlık sırasında Sultan Mesud'dan ayrılarak halifeyi desteklemeye karar veren Yarınkuş (Barankuş) Bâzdâr, Kızıl Âhûr, Hemedan valisi Sungur Humartekin gibi emîrlere Hûzistan'a gidip Porsuk b. Porsuk ile ittifak ve iş birliği yaptılar. Halife Sadîduddevle İbnü'l-Enbârî'yi bu emirlere gönderip gönüllerini aldı. Onlar da halifeden bir an önce hareket etmesini istediler. Nihayet Halife Müsterşid-Billah 8 Şaban 529 (24 Mayıs 1135) tarihinde yola çıktı. Porsukoğlu Porsuk, yolda halifeye katıldı. 10 Ramazan 529'da (24 Haziran 1135) Dâ-yı Merc'de⁹⁶ vuku bulan savaşta Porsuk b. Porsuk da Barankuş (Yarınkuş) Bâzdâr, Nûruddevle Sungur, Kızıl Âhûr diğer bazı kumandanlarla birlikte ordunun sağ cenahında yer aldı. Sol cephede ise Çavlı, Şarapsâlâr Porsuk ve Oğul Bey yer alıyordu. Savaş Halife Müsterşid-Billah'ın mağlûbiyetiyle sonuçlandı⁹⁷.

Sık sık taraf değiştiren emîrlere güvenmeyen Sultan Sencer Sultan Mesud'a (1132-1154) hâdimi ile gönderdiği bir mektupta aralarında Porsuk'un da bulunduğu kumandanların kardeşi I. Tuğrul'un da aleyhinde çalıştıklarını ve bu yüzden onlara asla güvenmeyip başlarını kesip kendisine göndermesini istedi⁹⁸. Mesud amcasının bu uyarılarını dikkate almak yerine onları bu mektuptan haberdar etmiştir. Nitekim bu kumandanlar Sultan Sencer'in işaret ettiği gibi ikili oynamışlardır. Sultan Mesud'un yanına gidip kendilerini halifeye karşı sefere memur etmesini isterken bir taraftan da halifeye mektup yazıp Porsuk b. Porsuk'un memleketinde yani Hûzistan'da bulunduklarını, Mesud'un kendisiyle savaşmak niyetinde olduğunu, böyle bir şey olursa Sultan Mesud'a karşı ön safta savaşacaklarını söylediler⁹⁹. Halifeden de istedikleri cevabı alamayan bu kumandanlar Porsuk b. Porsuk b. Porsuk'un idaresindeki Hûzistan'a döndüler¹⁰⁰. Bu da bize Porsukoğulları'nın sahip olduğu askerî güç ve mâlî imkânları gösterir.

Halife Müsterşid-Billah'ın 529 yılı Şaban ayında (Mayıs 1135) Sultan Mesud'a karşı harekete geçmekte geç kalması onun bazı tereddütleri olduğuna işaret etmektedir. Nitekim

94 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 607-609.

95 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 607-609.

96 Dâ-yı merc (Dây-ı merg), Hemedan civarında Pencengüst yakınlarında bir mevki. Râvendî, *a.g.e.*, I, 218 n. 6.

97 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 24-27; Osman Gazi Özgüdenli, "Müsterşid-Billah", *DİA*, XXXII, 46.

98 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 43; Köymen, *İkinci İmparatorluk*, II, 251.

99 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 43-44; Köymen, *İkinci İmparatorluk*, II, 253.

100 Köymen, *İkinci İmparatorluk*, II, 255.

Beyaba adlı kumandan halifeden ayrılıp Sultan Mesud'un safına katıldı. Ancak Porsuk b. Porsuk b. Porsuk'un emrindeki birliklerle halifeye katılması onu cesaretlendirmiş olmalı ki tekrar harekete geçmiştir¹⁰¹.

Melik Davud b. Sultan Mahmud Azerbaycan askerleriyle birlikte 4 Safer 530 (13 Kasım 1135) tarihinde Bağdat'a gelip Daru'l-memleke'de (Saltanat Sarayı) konakladı. Porsukoğlu Porsuk, İmadeddin Zengî, Alpkuş el-Kebîr, Yarinkuş Bâzdâr gibi büyük emîrler de Melik Davud'un yanında yer aldılar. Davud adına hutbe okutan Halife Râşid-Billah da (1135-1136) Sultan Mesud'a karşı Davud ile birlikte savaşımaya hazır olduğunu ilan etti. Ancak Sultan Mesud karşısında başarısız olup dağıldılar¹⁰². Melik Davud'u destekleyen ve Sultan Mesud'a karşı savaşan Tüster (Şûster) hakimi Porsuk b. Porsuk b. Porsuk, Alpkuş es-Silâhî, Hemedan şahnesi Sungur Humartekin ve diğer emîrler Sultan Mesud'u ziyaret edip af dilediler. Sultan Mesud da onları bağışladı ve kendilerine emân verdiği gibi Alpkuş es-Silâhî'yi de Bağdat şahnesi tayin etti. (531/1136)¹⁰³.

Râvendî aralarında Emîr Porsuk b. Porsuk b. Porsuk'un da bulunduğu bir grup emîrin Sultan Mesud ile aralarında cereyan eden bir hadiseyi şöyle nakleder: “*Sultan Mesud Müsterşid'in kardeşi el-Muktefî'yi tahta çıkarıp onun halifeliğine biat etti ve Bağdat'tan Hemedan'a geldi. Emîrlerden bir kısmı Lişter (Tüster) sahibi Bursuk (Porsuk) ile sultana muhalefet etmeğe ahdetmişlerdi. Sultandan yersiz istek ve dilekte bulundular. O zaman Lişter (Tüster) civarında bir otlakta bulunuyordu. Sultan Hemedan'dan akşamüzeri atına atlayıp ertesi gün öğle namazında, öğle sonu istirahat vaktinde onların yanlarına geldi. Hepsini uyuyorlardı. Kimseyi incitmedi. Ordugâhın ortasından onların çadırına indi. Emîrlere haber verilince birer ikişer geldiler ve yeri öptüler. Hepsini kabul edip kusur ve cürümlerini affetti*”¹⁰⁴.

Porsukoğulları Irak Selçuklu sultanları arasındaki taht kavgaları sırasında I. Tuğrul (1132-1134) ile Davud'u desteklediler. Tüster şehrinin 533 (1138-1139) yılında Porsukoğulları'ndan Hamza b. Porsuk'un hâkimiyetinde olduğu kaydedilmektedir¹⁰⁵. Kaynaklarda daha sonraki yıllarda Porsukoğullarından hiç bahsedilmemesi ilginçtir. Muhtemelen gözden düşmüş ve iktaları ellerinden alınmış olmalıdır.

Sonuç

Büyük Selçuklu sultanları Selçuklu hanedanına (Âl-i Selçuk) hizmet eden Türkmen veya memlûk (gulâm) asıllı kumandanları her zaman korumuş ve onların çocuklarını ve torunlarını da önemli makam ve görevlere getirmişlerdir. Tuğrul Bey'den Sencer'e kadar bütün Büyük

101 Köymen, *İkinci İmparatorluk*, II, 262.

102 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 36-37.

103 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 47.

104 Râvendî, *a.g.e.*, II, 220.

105 Özaydın, “Porsuk”, s. 325; Cahen, “Bursuk”, s. 1337.

Selçuklu sultanları önemli makamlara getirecekleri emîrlerde hanedana sadakatle hizmeti esas almışlardır.

Sultan Tuğrul Bey memlûkü olan Emîr Porsuk'u önce Bağdat şahneliğine tayin etmiş sonra da hâciplik makamına getirmiştir. Sultan Alp Arslan da başta Malazgirt Meydan Muharebesi olmak üzere savaşlarda kahramanlık gösteren ve Âl-i Selçuk'a sadakatle bağlı olan Türkmen ve memlûk asıllı beyleri her zaman takdir etmiş ve Danişmend Gazi, Mengüçük Gazi ve Saltuk Gazi gibi Malazgirt Zaferi'nin kazanılmasında önemli rol oynayan beylere fethedecekleri yerleri babadan oğula intikal etmek üzere ikta etmiştir. Sultan Alp Arslan devrinin de seçkin emîrlerinden biri olan ve kanaatimizce Malazgirt Savaşı'na da katılan Porsuk olağanüstü yetkilerle mücehhez kılınarak siyâsî, askerî, mâlî ve idarî önemli görevler üstlenmiştir.

Her önemli olayda Sultan Melikşah'ın da yanında gördüğümüz Emîr Porsuk başına buyruk hareket eden beyleri ve özellikle Kutalmışoğulları'nı itaat altına almak üzere Anadolu'ya gönderilmiş ve bölgede Büyük Selçuklu hâkimiyetini tesis etmiş, Süleymanşah'ın ölümünden sonra da onun vekili olan Ebû'l-Kasım ile mücadele etmişse de başarılı olamamış ve görevi Emîr Bozan'a devretmek zorunda kalmıştır.

Porsuk'un ölümünden sonra onun çocukları da Fetret devri taht kavgalarında destekledikleri hanedan mensuplarının başarı kazanmasında önemli rol oynamışlardır. Sultan Muhammed Tapar döneminde (1105-1118) Haçlılar'la yapılan mücadelede Porsuk b. Porsuk kahramanca savaşmış ve Haçlılar karşısında geri çekilmektense şehit olmayı tercih edeceğini ifade etmiştir. Ancak Haçlılar karşısında aldığı mağlûbiyet onu çok üzmüş ve 510 (1116-1117) yılında üzüntüsünden vefat etmiştir.

Porsukoğulları ailesi Sultan Muhammed Tapar'ın ölümünden sonra oğlu Mahmud ile Sultan Sencer arasındaki taht kavgasında Mahmud'un yanında yer almışlardır. Irak Selçuklu melikleri I. Tuğrul, Davud ve Mesud ile Abbâsî halifelerinin de müdâhil olduğu saltanat mücadelesinde taht iddiacılarının her zaman yanlarında görmek istedikleri askerî kabiliyetleriyle temayüz etmiş bir ailedir. Âl-i Selçuk'a sadakatle hizmetleri sebebiyle Hûzistan eyaletini uzun yıllar ellerinde tutmayı başarmışlardır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Alptekin, Coşkun, “Aksungur el-Porsukî”, *DİA*, II, 297.
- Alptekin, Coşkun, *Dımaşk Atabegliği (Tog-eginliler)*, İstanbul 1995.
- Anna Komnena, *Alexiad*, trc. Bilge Umar, İstanbul 1996.
- Anonim *Selçuknâme*, trc. H. İbrahim Gök - Fahrettin Coşguner, Ankara 2014.
- Anonim *Süryani Vekayinâmesi* (İngilizce kısmî trc. *The First and Second Crusades from an Anonymous Chronicle* [çeviren A. S. Tritton, notlar H. A. R. Gibb], *JRAS*, January 1933.
- Ayönü, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara 2014.
- Batır, İsmet Burak, *Selçuklu Başkenti İznik*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.
- Bezer, Gülay Ögün, “Anadolu’nun Fethi ve Drakon Çayı Anlaşmasının Bu Süreçteki Yeri”, *TYB AKADEMİ*, yıl 4, sayı 12 (Eylül 2014), s. 21-34.
- Bosworth, C. E., “The Political and Dynastic History of the Iranian World”, *The Cambridge History of Iran*, Cambridge 1968, V.
- Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, trc. Kıvâmeddin Burslan, İstanbul 1943.
- Cahen, Cl., “Bursuk”, *EF* (İng.), I, 1336-1337.
- _____, *La Syrie du Nord, a L’epoque des croisades et la principaute franque d’Antioche*, Paris 1940.
- _____, *Osmanlılar’dan Önce Anadolu’da Türkler*, trc. Yıldız Moran, İstanbul 1979.
- _____, *Türkler’in Anadolu’ya İlk Girişi*, trc. Bahaeddin Yediyıldız - Yaşar Yücel, Ankara 1992.
- Demirkent, Işın, *Bizans Tarihi Yazıları*, İstanbul 2005.
- _____, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996.
- _____, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, Ankara 2013, I.
- Dussaud, R., *Topographie Historique de La Syrie Antique et Médiévale*, Paris 1927, VIII, B 1.
- Ebü’l-Ferec İbnü’l-İbrî, *Abû’l-Farac Tarihi*, trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1945-1950, I.
- Eyice, Semavi, “İznik”, *DİA*, XXIII, 543-545.
- Fink, Harold S., “The Role of Damascus in the History of the Crusades”, *Muslim World*, XLIX (1959), s. 41-53.
- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvînî, *Târih-i Güzîde*, nşr. Abdülhüseyin Nevâî, Tahran 1339 hş.
- Honigmann, Ernst, *Bizans Devleti’nin Doğu Sınırı*, trc. Fikret Işıltan, İstanbul 1970.
- Huart, Cl., “Bursuk”, *İA*, II, 820.
- Hüseynî, *Ahbârü’l-devleti’s-Selçukîyye*, trc. Necati Lugal, Ankara 1943.
- Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, trc. Bilge Umar, İstanbul 2008.
- İbnü’l-Adîm, *Zübdetü’l-Haleb min Târihi Haleb*, nşr. Sâmî ed-Dehhân, Dımaşk 1954, II.
- İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi’l-mülûk ve’l-ümem*, Haydarâbâd/Dekken 1359, IX.
- İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî t-târih*, nşr. C. J. Tornberg, Beyrut 1386/1964, X.
- İbnü’l-Ezrak el-Fârîkî, *Târihu’l-Fârîkî / Tarihu Meyyâfârîkîn ve Âmid*, nşr. Bedevî Abdüllatîf Avad, Kahire 1959.

- İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târihi Dimaşk*, nşr. H. F. Amedroz, Beyrut 1908.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2014.
- _____, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953.
- Kesik, Muharrem, *1071 Malazgirt: Zafere Giden Yol*, İstanbul 2013.
- _____, *Cenâbî'nin el-Aylemü'z-zâhir fî ahvâli'l-evâil ve'l-evâhir Adlı Eserinin Tenkitli Metin Neşri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III, Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara 1992.
- _____, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1963.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1985.
- Mikhael Attaleiates, *Tarih*, trc. Bilge Umar, İstanbul 2008.
- Müneccimbaşı, Câmî'u'd-düvel, nşr. ve trc. Ali Öngül, İzmir 2000, I.
- Nikephoros Vryennios, *Tarihin Özü*, trc. Bilge Umar, İstanbul 2008.
- Öngül, Ali, "Tekiş b. Alp Arslan", *Tarih Dergisi*, sayı 36 (İstanbul 2000), s. 321-334.
- Özaydın, Abdülkerim, "Melikşah", *DİA*, XXIX, 54-57.
- _____, "Porsuk", *DİA*, XXXIV, 324.
- _____, "Zencan", *DİA*, XLIV, 251-253.
- _____, *Sultan Berkıyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001.
- _____, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990.
- Özgülenli, Osman Gazi, "Müsterşid-Billâh", *DİA*, XXXII, 46.
- _____, *Selçuklular Büyük Selçuklu Tarihi (1040-1157)*, İstanbul 2013.
- Râvendî, *Râhatü's-sudûr ve âyetü's-sürûr*, trc. Ahmed Ateş, Ankara 1957, I.
- Reşîdüddin, Câmî'u'l-tevârih, nşr. Ahmed Ateş, Ankara 1960.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, trc. Fikret İşıltan, Ankara 1987, II.
- Salman, Hüseyin, "Tohâristan", *DİA*, XLI, 214-215.
- Sanaullah, Mawlavî Fâdıl, *The Decline of the Saljuqid Empire*, Calcutta 1938.
- Sevim, Ali - Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 1995.
- _____, - Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, Ankara 1990, I.
- _____, "Süleyman Şah I", *DİA*, XXXVIII, 103-105.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, nşr. Muhammed Enes - Kâmil Muhammed el-Harrât, Beyrut 1434/2013.
- _____, *Mir'âtü'z-zamân fî târihi'l-a'yân*, nşr. Ali Sevim, Ankara 1968.
- Sinanoğlu, Mustafa, "İznik Konsili", *DİA*, XXIII, 549-552.
- Stevenson, W. B., *The Crusaders in the East*, Cambridge 1907.
- Sümer, Faruk, "Malazgirt Savaşı'na Katılan Türk Beyleri", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, IV, Ankara 1975, s. 197-207.
- _____, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, İstanbul 1999, II.
- Turan, Osman, "Süleymanşah I", *İA*, XI, 207.
- _____, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 2003.

- _____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
- Tülücü, Süleyman, “Malazgirt Savaşı’na İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümeleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII (1986), s. 291-334.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, Ankara 1962.
- Uslu, Recep, “Hûzistan”, *DİA*, XVIII, 436-439.
- Üsâme İbn Munkız, *İbretler Kitabı*, trc. Yusuf Ziya Cömert, İstanbul 1990.
- _____, *Kitâbü’l-İ’tibâr*, Mektebetü’s-Sekâfeti’d-dîniyye, Kahire ts.
- Yakût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân*, nşr. Ferîd Abdülazîz el-Cündî, Beyrut 1410/1990, I.
- Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, haz. Refet Yinanç, Ankara 2013, I.

